

consequences of these interactions cause the modifications of syntactic triplets of the formal model $S_1+V_f+Adj_{1,5}$ by the way of subordinate sentence parts', homogeneous sentence parts' and unattached phrases' appearance. In the structure of the complex sentence the double proper-predicative syntactic connection interacts with the subordinate determinative connection only. The result of this interaction is the formation of complex sentences with the comparative clause. The prospective of our study is to research the ways and arrangements of modification of the syntactic triplets of the formal model $S_1+V_f+Adj_{1,5}$, where the adjective constituent is expressed with the pronoun *такий* or with the compound of the proper-adjective and this pronoun.

Key words: syntactic connection, double-syntactic connection, proper-predicative syntactic connection, syntactic triplet, double-predicate, predicative attribute, duplexes, depictive predicate.

УДК 811.161.2'367.633'373.612

О. В. Орленко,

канд. філол. наук,

Національний університет «Львівська політехніка»,

асистент кафедри прикладної лінгвістики

ЩО ГОВОРИТЬ ГРАМАТИКА ПРО КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ? (НА ПРИКЛАДІ ПРИЙМЕННИКІВ ВІД – ДО)

У статті запропоновано когнітивний підхід до опису семантичних відношень прийменників *від* і *до*. Сконструйовано моделі семантичних мереж прийменників і досліджено мотиваційні зв'язки між окремими значеннями. Визначено основні когнітивні структури та механізми, які сприяють розширенню семантичної мережі.

Ключові слова: прийменник, образна схема, траєктор, орієнтир, семантична мережа, когнітивний механізм.

Грамматика як засіб відображення способу мислення людини заснована на наївній картині світу. До уваги беруться ті особливості існування оточення, які помітні неозброєним оком і не вимагають спеціальних знань. Деталі, які відрізняють народні картини світу одна від одної, переважно зосереджені в лексиці мови, а граматичний стрій мов є надзвичайно подібним, оскільки відображає універсальні когнітивні механізми людини. Сучасна лінгвістична думка відійшла від надмірного релятивізму, який змушував вважати, що можливості відмінностей між мовами майже безмежні. Погоджусь із твердженням В. Чейфа, що семантичні структури різних мов значно подібніші, ніж їхні поверхневі структури [1, с. 98]. Відмінності охоплюють, здебільшого, формальне вираження глибинних структур.

С. Левінсон стверджує, що просторові уявлення є основою для великої частини наших непросторових уявлень, і це зумовлено тим, що простір є центральним когнітивним доменом для будь-якого рухомого створіння, а людське мислення є глибоко просторовим, оскільки більшість інформації про світ ми отримуємо перцептивно [8, с. 131]. Одним із тверджень когнітивної лінгвістики є фізична зумовленість мовленнєвих висловів, що називають концептуальним втіленням [4]. Просторовий досвід є основою для категоризації та концептуалізації людиною світу, що виявляється й у мові. Основними мовними засобами вираження особливостей

розташування об'єктів у просторі є прийменники, семантика яких є доволі абстрактною, що й становить складність аналізу їхнього концептуального змісту. Метою цієї статті є описати основні когнітивні структури та механізми, які зумовлюють наше мислення, прослідковуючи їх у розвитку семантичних мереж первинних прийменників на прикладі опозиції ВІД – ДО. Для цього здійснено концептуальний аналіз на матеріалах Корпусу української мови⁴, з якого було вибрано по 1000 контекстів із кожним прийменником. Мотиваційну базу зв'язків між окремими смислами досліджено на засадах **підходу принципової полісемії** (the approach of principled polysemy) [11], згідно з яким усі значення, у яких вживаються прийменники в різних прийменникових конструкціях, утворюють семантичну мережу (semantic network), яку можна розглядати як категорію із центром та периферією [2, с. 154–157, 170]. Прототипна організація надає категорійній системі необхідної гнучкості: поява нових контекстів не вимагає утворення нової категорії, оскільки вже наявні категорії здатні до них пристосуватися, створюючи в собі інформацію, яка може відхилитися від центру категорії [5]. Ядром семантичної мережі є протосцена (proto-scene) [11] – та просторова конфігурація об'єктів, з якою пов'язане центральне значення прийменника (або ж ідеальне значення, за А. Герсковітц [6]). Протосцена визначається двома критеріями: 1) концептуальний зміст асоціюється лише з одним значенням; 2) зміст не залежить від контексту [3, с. 262–265].

На основі протосцени формується образна схема – одиниця ментального рівня, основна когнітивна структура, яка й формує семантику прийменника, тобто образні схеми ґрунтуються на зоровому сприйнятті просторового протиставлення двох або більше учасників – **траєктора** (trajector, TR) та **орієнтира** (landmark, LM) [7], з яких один виконує функцію фігури, а інший (інші) виконує функцію тла [10, с. 153]. Функційний елемент прийменників *від* і *до* – це напрямок або орієнтація⁵. Образні схеми обох прийменників вказують на антропоцентричну модель сприйняття світу, оскільки передбачає наявність у траєктора й орієнтира передньої і тильної сторін, за якими й визначаються орієнтація та напрямок. У прийменниковій конструкції з *від* акцентовано вихідну точку, яку позначає орієнтир (див. приклад (1) і Схема 1), а в конструкціях із *до* орієнтиром є кінцева точка (приклад (2), Схема 2). У граматичних конструкціях з дієсловами руху саме дієслово профілює ШЛЯХ, який передбачає наявність вихідного та кінцевого пунктів (4), (5). Останній часто представлений як мета у конструкціях з *до*, оскільки кінцевий пункт є експліцитним завдяки орієнтиру. Однак орієнтир розуміють як мету завдяки дієслову, а не прийменнику. Порівняймо приклади (2), (3) і (5), у (5) орієнтир *гори* дійсно отримує функцію мети, але у (2) і (3) орієнтир *стіл* зовсім не є метою траєктора – суб'єкта дії. Образна схема, пов'язана з прийменниками *від* і *до* не містить концептуалізації шляху. Прийменники *від* і *до* позначають лише вектор відношень траєктор—орієнтир, вказує на розташування (1) або орієнтацію (2), (3) траєктора відносно орієнтира.

(1) *По обидва боки від Ворона дибки стала трава.*

(2) *Потім якось ненароком повернувся до столу і – аж кинувся від здивування...*

(3) *У кімнаті стіл зсунений так, що, сидячи при нім, С. одночасно сидів боком до клавіатури старезного фортепіано.*

⁴ Корпус української мови — проект Лінгвістичного порталу MOVA.info. — Режим доступу: <http://www.mova.info/corpus.aspx?11=209>

⁵ Згідно з дослідженнями В. Еванса і А. Тайлера семантики англійського прийменника *to*, категорії шляху й мети не є визначальними для цього прийменника, а ознака 'динамічність' з'являється тільки завдяки контексту й первинно належить дієслову, поряд із яким ужито прийменник [11, с. 267]. Можна стверджувати, що такі характеристики релевантні й для українських *до* і *к*.

(4) *Марнота над марнотами, все намарне, – думав ворон, дивлячись услід бричці, яка віддалялася від Кривого Узвозу.*

(5) *Тоді тато сказав, що зможемо перепочити, коли дістанемося до тих гір.*

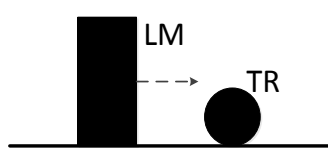

Схема 1. Образна схема ВІД: протосцена

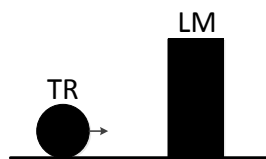

Схема 2. Образна схема ДО: протосцена

У наданні об'єкту певної просторової структури відіграє активну роль суб'єкт, який пізнає, т. зв. концептуалізатор, тобто мовець, який спостерігає певну сцену (етап переживання дійсності смислами), наштовхується на те, що бачить закладену в мові поняттєву мережу (етап концептуалізації), і наприкінці виражає всі переживання мовою (етап кодування понять через замикання їх у певних символічних осередках мови) [9, с. 62–63]. У такий спосіб образна схема, яка відображає певні просторові відношення, формує семантику прийменника та лежить в основі розвитку його похідних значень. На Схемах 2 і 3 представлено семантичні мережі прийменників *від* і *до*.

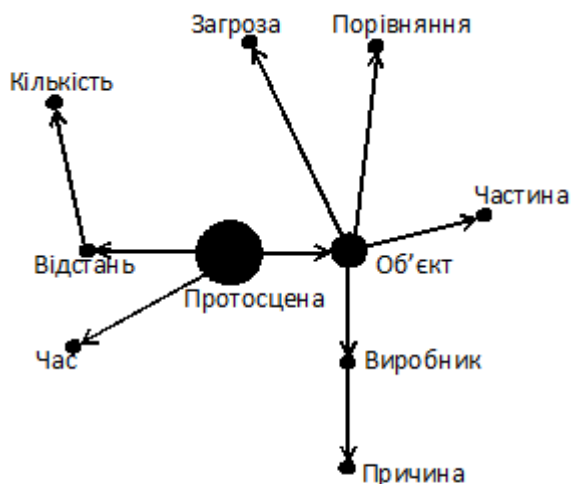

Схема 3. Семантична мережа прийменника ВІД

Периферійні значення прийменників забезпечують широкі дистрибутивні можливості, різні типи траєктора й орієнтира залучають образну схему просторового прийменника для опису різних концептуальних доменів. Синтаксична конструкція загалом (прийменникова синтагма) у взаємодії її членів модифікує значення, яке пов'язано з прийменником, ґрунтуючись на протосцені або похідній схемі цього прийменника. Розширення семантичної мережі забезпечують універсальні когнітивні механізми.

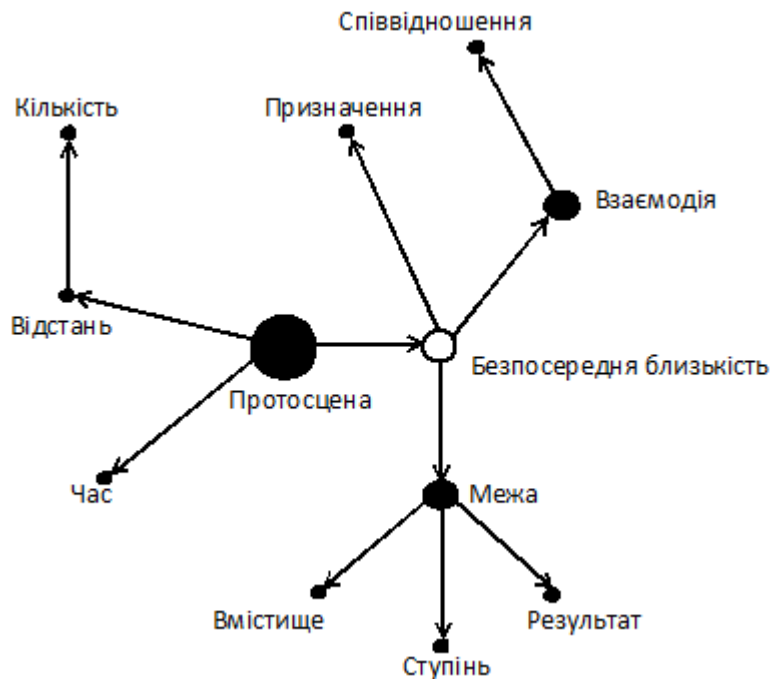

Схема 4. Семантична мережа прийменника ДО

За допомогою когнітивного механізму метонімії образна схема, яка відображає динамічну сцену з прийменником *від*, як у (4), – Схема 5, стає актуальною для позначення відстані від орієнтира до траєктора. Такий самий процес відзначено й у мережі прийменника *до* (5), Схема 6. Видається, що концептуальна метонімія у цьому випадку зумовлена існуванням бінарної опозиції ВІД – ДО. За допомогою прийменників *від* і *до* та інших елементів конструкції може концептуалізуватися відстань між траєктором і орієнтиром, прийменник вказує на орієнтацію траєктора та обмеженість простору, а орієнтир позначає початковий або кінцевий пункт просторового відрізка.

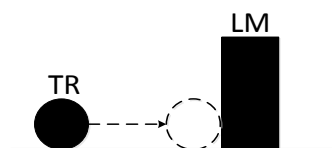
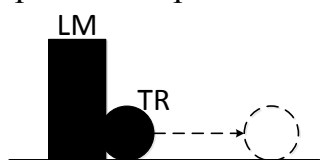

Схема 5. Динамічна сцена з прийменником ВІД Схема 6. Динамічна сцена з прийменником ДО

На Схемах 6 і 7 зображено просторові сцени, описані конструкціями разом із динамічним дієсловом, тільки на Схемі 7 траєктор рухається у напрямку орієнтира, однак орієнтир не є кінцевим пунктом чи метою руху (6), а на Схемі 6 траєктор рухається з метою опинитися в безпосередній близькості або в межах орієнтира. Отже, деталізація Схем 6 і 7 відбувається завдяки контексту та представляє просторову сцену конструкції дієслово—траєктор—прийменник—орієнтир, сам прийменник профілює лише Схему 2.

(6) *Рантом автобус звернув до гір.*

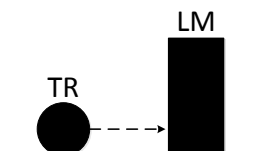

Схема 7. Динамічна сцена з прийменником ДО: напрямом

Парні просторові прийменники *від...до* позначають відстань між орієнтиром А, який є початковим пунктом, та орієнтиром В, який є кінцевим пунктом, а траєктор перебуває в межах простору між орієнтирами А і В (Схема 8). Значення прийменників залишаються незмінними незалежно від контексту: чи то в ситуації векторного руху (7), ареалу (8), чи способу розташування траєктора.

(7) *Від* Красної Поляни *до* лісничівки на кордоні треба було ще двадцять кілометрів іти пішки.

(8) *За якусь мить* прибігла Тіна з сувоям марлі і ні сіло ні впало почала обмотувати йому руки – *від* долонь аж *до* ліктів: «Скажеш, обкидало виразками».

Схема 8. Образна схема відношень з ВІД і ДО

Концептуальна метонімія зумовлює використання образних схем прийменників *від* і *до* у ситуаціях позначення кількісних характеристик, внаслідок того, що кількість ми концептуалізуємо як лінійний вимір з певним вектором на осі координат. Може бути задіяно концепти як лінійної (9), (10), так і нелінійної системи виміру (11). Кількісне значення характерне для конструкцій, які експлікують просторові (9), часові (10) й абстрактні відношення (11).

(9) *Це були* п'ятдесятитонні судна, завдовжки *від* двадцяти *до* тридцяти метрів, із трьома щоглами та косими трикутними латинськими вітрилами.

(10) *У той час* можна було простояти в черзі *до* восьми годин – чим не повноцінний робочий день?

(11) *Потім* Назарько, як старший, взяв їх собі в зброєносці, зцементував перевагою у віці, ще далі відбувся непомітний процес переходу *від* звичайного байдикування *до* дрібних крадіжок, до ласування чимось там смачним, затишним був перший ковток горілки...

Найчастотнішим когнітивним механізмом, який бере участь у розширенні семантичних мереж прийменників є концептуальна метафора. Час мислиться як лінійна і спрямована величина, якій реверсивність у межах однієї мови не властива. Використання прийменників *від* і *до* репрезентують метафору ЧАС СТАТИЧНИЙ, А МИ РУХАЄМОСЯ КРИЗЬ НЬОГО. Події та дії, які визначаються тривалістю, мають момент початку і завершення, напрямок розгортання події зумовлений одновекторністю часу і пов'язаний з орієнтаційними метафорами МАЙБУТНЄ Є ПОПЕРЕДУ та МИНУЛЕ Є ПОЗАДУ. Прийменник *від* вживається з темпоральними концептами як початковою точкою існування чогось (12), та, відповідно *до* маркує вектор з акцентом на кінцевому пункті (13). Орієнтиром у темпоральних відношеннях виступають суто часові явища або ж події чи етапи тривалого процесу.

(12) *Із донесення уповноваженого Кременчуцького губчека в Чигиринському повіті* *від* 6 грудня 1921 року.

(13) *Взуттєвий відділ працює* *до* шостої години.

Крім того, часові відношення в українській мові можуть реалізуватися в еліптичних конструкціях, де формально орієнтиром виступає другий суб'єкт. У випадку (14) *до* із займенником *мене* вказує на час, певний проміжок часу між прибуттям на визначене місце “його” і “я” завдяки концептуальній метонімії.

(14) *Він був на місці* *задовго* *до* мене.

У семантичній мережі прийменника *від* можна виокремити кластер Об'єкт, оскільки доволі поширеним є вживання *від* у ситуаціях, де орієнтир позначає конкретний об'єкт, а не місце, яке він займає або яке з ним асоціюється. Часто як об'єкт представлено абстрактні концепти за допомогою концептуальної метафори АБСТРАКТНЕ ЯВИЩЕ – це ФІЗИЧНИЙ ПРЕДМЕТ (15). У цьому кластері можна виокремити значення 'порівняння', коли траєктор порівнюють із орієнтиром, який представлено як початкову точку відліку (16). Значення, умовно назване 'виробник', зумовлене концептуалізацією орієнтира як вихідного пункту, а також частотною є метафора, завдяки якій ментальна чи соціальна діяльність представлена як фізичний концепт (17). Від цього значення походить абстрактне значення 'причина' (18). Орієнтир позначає причину дії, що відбувається з траєктором, та представлений як вихідний пункт, а дія – як спрямований рух.

(15) ... [вони] подалися чимдалі **від** гріха аж на Старосілля.

(16) Вона значно молодша **від** нього, я думав, це ненадовго, коли ж ні.

(17) Син у неї **від** першого шлюбу, вчиться у восьмому класі.

(18) **Від** дикого холоду по скронях аж пробігають невеличкі судоми.

У семантичній мережі прийменника *до* можна виокремити кластер Безпосередня близькість, що зумовлено акцентом у просторовій сцені на кінцевому пункті (Схема 9). У цьому кластері є три значення: 'Призначення' (19), 'Взаємодія' (20) та 'Межа' (21). Два останніх становлять основу для розвитку інших значень, як це показано на Схемі 4.

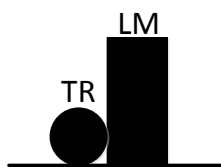

Схема 9. Прийменник *ДО*: безпосередня близькість

(19) *Пес так старанно охороняв хату, що до нас перестали приносити пошту* (←...**нам** перестали приносити пошту).

(20) *Небіжка часто приходила до нас, вони з дядзем сиділи вечорами на лавці під сливками.*

(21) *На останньому поверсі старезної камениці, тої, що прилягає до Успенської церкви, жила наша старенька тітка.*

Вживання прийменника *до* в українській мові з іменником або займенником поширюється на зв'язки, які первинно реалізуються давальним відмінком іменної частини мови. Такі відношення умовно названо 'призначення', оскільки вони корелюють із відношеннями прийменника *для*. У випадку (22) це значення актуалізовано завдяки метафорі АБСТРАКТНЕ ЯВИЩЕ – ЦЕ ФІЗИЧНИЙ ПРЕДМЕТ. Концептуальна метафора ДІЯЛЬНІСТЬ – ЦЕ ПОДОРОЖ зумовлює профілювання діяльнісних ситуацій у соціумі та подій як місць або фізичних об'єктів (23), (24).

(22) *Однак нікому не вдалося знайти ключ до її веселого серця.*

(23) *З найближчими приятелями ми почали якраз перед тим готуватися до перевороту, який мав вивільнити Західну Україну від радянського союзу.*

(24) *Юрко хотів пофотографувати кілька старих будинків, призначених до знесення.*

Значення 'взаємодія' розвивається на підставі просторових умов реалізації соціальних відношень (дружба, гостювання, відвідування тощо). Сцена перебування траєктора в безпосередній близькості з орієнтиром імпліцитно передбачає спілкування

або іншого типу взаємодію між людьми (*звертатися до когось*). Метафора ДІЯЛЬНІСТЬ – ЦЕ ПОДОРОЖ уможлиблює сполучуваність прийменників із різними процесуальними дієсловами. Відтак механізм концептуальної інтеграції дає змогу застосовувати схеми просторових відношень до фізичних дій, які не мають чітко окресленого видимого просторового вираження або до абстрактних ситуацій, які можуть мати фізичне підґрунтя (25), (26) чи не мати його (пор. зі *звикнути до думки*). У (25) відбувається зорове та слухове сприйняття траєктором фізичного об'єкта – орієнтира; у (26) спостерігаємо контакт орієнтира і траєктора, внаслідок якого орієнтир стає постійною частиною екзистенції траєктора. На основі постійного фізичного контакту виникають ментальні операції, пов'язані з орієнтиром. Орієнтаційна схема визначає відношення траєктора й орієнтира на основі профілювання функційного елемента 'взаємодія'.

(25) *Весь цей час я придивлявся до трави і молодого листя, щоби переконатися, що на Кавказі все інакше.*

(26) *Під час відряджень ми звикли до кофеїнових драже.*

Підґрунтям уявлень про людську комунікацію є змішування двох ментальних просторів – схеми просторової взаємодії людей та їхньої розумової діяльності. Орієнтир концептуалізує втілену ментальну сутність⁶, а прийменник – звернення траєктора до орієнтира з метою взаємодії з нею. Траєктором може бути як особа (27), (28), так і абстрактне поняття (29).

(27) *У його бейсболці був приклеєний папірчик з написом латинкою – дорога, під їжджаючи до дівчат, він кланявся, знімав шапку і вичитував слово, яке ніяк не міг запам'ятати.*

(28) *Ми записалися на прийом до лікаря.*

(29) *Не на любов до сестри, не на пекучий вогонь жалости вона кладе свій розум, а холодний, кам'яний, безстрастний олтарь ідола, що претендує на універсальність.*

Значення 'співвідношення' (30) корелює зі значенням прийменника від 'порівняння'. Імовірно пов'язане з перенесенням уявлень про соціальні стосунки між людьми на відношення між іншими об'єктами.

(30) *При курсі долара до гривні п'ять до одного щомісячна виплата банку досягала 4 мільйонів гривень.*

Значення 'межа' розвивається на підставі концептуалізації контакту з орієнтиром як крайньої позиції. У конструкціях із прийменником до може бути задіяно когнітивну схему ВМІСТИЩЕ, яка пов'язана зі значенням 'межа'. Такі конструкції можемо поділити на два види за типом просторового орієнтира: а) орієнтир має очевидні межі (стінки), як у (31); б) орієнтиром виступає певний простір із розмитими межами, як у (32). У другому випадку актуалізується метафора ВМІСТИЩЕ, оскільки орієнтир не є очевидним вмістищем, а тільки мислиться у термінах вмістища.

(31) *Кілька разів на день ми обходили всі ці посудини, зливаючи дощівку до відра.*

(32) *Якось до Делятина приїхав мій приятель-ентомолог.*

Схема ВМІСТИЩЕ з'являється у просторовій сцені тільки за умови, що орієнтир здатний слугувати вмістищем, тобто іменник активує схему ВМІСТИЩЕ, а не прийменник. Первинно в конструкціях з до імплікується орієнтація траєктора в бік орієнтира досягти безпосередньої близькості з орієнтиром, що можемо спостерігати на прикладі (33). Траєктор (*ми*) не має на меті потрапити всередину орієнтира (*поїзда*), а

⁶ Частотним є механізм метонімії, завдяки якому ментальну сутність названо об'єктами, поруч із якими вона перебуває: *Тоді молодик звернувся до сусіднього віконечка*; та синекдохи: *Після Бродів він пішов додому, але дорогою потрапив до рук мобілізаційній комісії...*

лише опинитися біля нього. Крім ситуацій, у яких траєктор вступає в тісний контакт з орієнтиром (21), (34), конструкція з прийменником *до* може репрезентувати сцену, в якій траєктор стає частиною орієнтира (35).

(33) *Іншим разом ми відправляли когось до нічного поїзда.*

(34) *Нас запросили до столу Князя.*

(35) *Хліб у надзвичайно великих кількостях додавали до сніданків першокласників.*

Діяльність людини відзначається тривалістю в часі та концептуальною векторністю і структурована, відповідно, у термінах простору. Образна схема прийменника *до* за допомогою механізму концептуальної інтеграції набуває значення 'результат', або 'підсумок'. Метафора ДІЯЛЬНІСТЬ – ЦЕ ПОДОРОЖ уможливорює цей процес. Орієнтиром є когнітивний підсумок розумових операцій та наслідки виконуваних дій (36), представлені як кінцевий пункт.

(36) *Після довгих виснажливих пошуків ботаніки дійшли до висновку, що такий вид взагалі не міг існувати у цій місцевості.*

Образну схему векторних прийменників використовують у ситуаціях міри і ступеня дії, зусиль, знань, уявлень (37). Значення 'ступінь' розвивається на основі перенесення значення 'межа' на абстрактні явища (метафора АБСТРАКТНЕ ЯВИЩЕ – ЦЕ ФІЗИЧНИЙ ПРЕДМЕТ).

(37) *Нарешті, слід взагалі до тонкощів вивчити правила продажу автомобілів, детально продумати план операції, врахувати можливі перепони.*

Синонімічний для *до* прийменник *к* має подібну або й тотожну семантичну мережу. Чотири варіації образної схеми *до* (Схеми 2, 6, 7, 9) релевантні й для його концептуального змісту. Крім того, трапляються не лише просторові вживання (38), а й із задіянням концептуальної метафори (39).

(38) *Була я у гаях і забрела дуже далеко, аж туди к чужосільським левадам.*

(39) *Всі зійшлися на думці, що то знамення й воно не к добру.*

Однак прийменник *к* в українській мові рідковживаний і має архаїчну стилістику. Найчастотнішими його вживаннями є в усталених сполуках *к бісу*, *к чорту*, *к бісовій / чортовій матері*, *к лихій годині* тощо.

(39) *Женіть його к бісовій мамі!*

Таким чином, можна зробити кілька висновків.

1. Особливості сприйняття простору є зразком для категоризації темпоральних і абстрактних явищ або понять, що й відображено у граматиці мови. Щоб пояснити семантику прийменників, крім знання структури мови, треба враховувати прагматичні знання – про властивості живих і неживих сутностей, про соціальні конвенції, що визначають стосунки між людьми.

2. Основною когнітивною структурою, яка формує семантику прийменника, є образна схема. Когнітивні механізми (концептуальна метафора, концептуальна метонімія та / або концептуальна інтеграція) забезпечують актуалізацію просторової образної схеми для часових та абстрактних концептів і розширюють семантичну мережу прийменника.

3. Прийменник *до*, який схематизує орієнтацію траєктора відносно кінцевої точки у траєкторії сприйняття ситуації, має ширшу семантичну мережу. Крім того, існує синонімічний прийменник *к*, хоча й рідковживаний. Це має антропоцентричне підґрунтя, оскільки орієнтацію самої людини (відповідно до протиставлення передній (функціональний) бік ↔ тильний (нефункціональний) бік) та напрямок її руху фізично зручніше визначати за протиставленими їй об'єктами. У сприйнятті світу людиною вона сама є вихідним пунктом, тому він рідше потребує профілювання.

4. Протиставлення динамічність ↔ статичність зазвичай стає релевантним завдяки контексту, проте не входить до основного змісту прийменника, а належить дієслову, поряд із яким ужито прийменник; тому категорія мети не є визначальною для векторних прийменників.

Література

1. Чейф У. Л. Значение и структура языка / У. Л. Чейф. – М.: Прогресс, 1975. – 432 с.
2. Evans V. A Glossary of Cognitive Linguistics / V. Evans. – Edinburg: Edinburg University Press, 2007. – 239 p.
3. Evans V. Rethinking English “Prepositions of Movement”: The Case of To and Through / V. Evans, A. Tyler // Adpositions of Movement (Belgian Journal of Linguistics, 18) / H. Cuyckens, W. de Mulder, T. Mortelmans (Eds.). – Amsterdam: John Benjamins, 2004. – P. 247–270.
4. Evans V. The perceptual basis of spatial representation / V. Evans // Language, Cognition and Space / Ed. by V. Evans, P. Chilton. – London: Equinox Publishing Ltd., 2010. – P. 21–48.
5. Givón T. Prototypes: Between Plato and Wittgenstein / T. Givón // Noun Classes and Categoriyation / Ed. by C. Craig. – Amsterdam: Benjamins, 1986 – P. 77–102.
6. Herskovits A. Space and the Prepositions in English: Regularities and Irregularities in a Complex Domain / A. Herskovits. – Stanford: University Microfilms International, 1982. – 293 p.
7. Langacker R. Foundations of Cognitive Grammar: Volume I. Theoretical Prerequisities / R. W. Langacker. – Stanford, CA: Stanford University Press, 1987. – 540 p.
8. Levinson S. C. Spatial language // Encyclopedia of cognitive science / L. Nadel (Ed.). – London: Nature Publishing Group, 2003. – P. 131–137.
9. Przybylska R. Polisemia przyimków polskich w świetle semantyki kognitywnej / R. Przybylska. – Kraków: Towarzystwo autorów i wydawców prac naukowych UNIVERSITAS, 2002. – 608 s.
10. Taylor J. Prepositions: Patterns of polysemization and strategies of disambiguation / J. R. Taylor // The Semantics of Prepositions: From Mental Processing to Natural Language Processing / Ed. by C. Zelinsky-Wibbelt. – Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 1993. – P. 151–175.
11. Tyler A. The Semantics of English Prepositions: Spatial Scenes, Embodied Meaning, and Cognition / A. Tyler, V. Evans. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 268 p.

References

1. Chafe, W. (1975), *Meaning and the Structure of Language* [Znache`nie i struktura jazyka`], Progress, Moscow, 432 p.
2. Evans, V. (2007), *A Glossary of Cognitive Linguistics*, Edinburg, University Press Edinburg, 239 p.
3. Evans, V., Tyler, A. (2004), “*Rethinking English “Prepositions of Movement”*”: *The Case of To and Through*”, Adpositions of Movement (Belgian Journal of Linguistics, 18), H. Cuyckens, W. de Mulder, T. Mortelmans (Eds.), John Benjamins, Amsterdam, P. 247–270.
4. Evans, V. (2010), *The perceptual basis of spatial representation*, Language, Cognition and Space, V. Evans, P. Chilton (Eds.), Equinox Publishing Ltd., London, P. 21–48.

5. Givón, T. (1986), *Prototypes: Between Plato and Wittgenstein*, Noun Classes and Categorization, C. Craig (Ed.), Benjamins, Amsterdam, P. 77–102.
6. Herskovits, A. (1982), *Space and the Prepositions in English: Regularities and Irregularities in a Complex Domain*, University Microfilms International, Stanford, 293 p.
7. Langacker, R. (1987), *Foundations of Cognitive Grammar: Volume I. Theoretical Prerequisites*, Stanford University Press, Stanford, CA, 540 p.
8. Levinson, S. C. (2003), *Spatial language*, Encyclopedia of cognitive science, L. Nadel (Ed.). Nature Publishing Group, London, P. 131–137.
9. Przybylska, R. (2002), *Polisemia przyimków polskich w świetle semantyki kognitywnej*, Towarzystwo autorów i wydawców prac naukowych UNIVERSITAS, Kraków, 608 s.
10. Taylor, J. (1993), *Prepositions: Patterns of polysemization and strategies of disambiguation*, The Semantics of Prepositions: From Mental Processing to Natural Language Processing, C. Zelinsky-Wibbelt (Ed.), Mouton de Gruyter, Berlin – New York, P. 151–175.
11. Tyler, A. (2003), *The Semantics of English Prepositions: Spatial Scenes, Embodied Meaning, and Cognition*, Cambridge University Press, Cambridge, 268 p.

О. В. Орленко,

*Национальный университет «Львовская политехника»,
кафедра прикладной лингвистики*

ЧТО ГОВОРИТ ГРАММАТИКА О КОГНИТИВНЫХ МЕХАНИЗМАХ? (НА ПРИМЕРЕ ПРЕДЛОГОВ *ВІД* – *ДО*)

В статье используется когнитивный подход к описанию семантических отношений украинских предлогов *від* и *до*. Сконструированы модели семантических сетей предлогов, а также исследованы мотивационные связи между отдельными значениями. Определены когнитивные структуры и механизмы, которые способствуют расширению семантической сети.

Ключевые слова: предлог, образная схема, траектор, ориентир, семантическая сеть, когнитивный механизм.

O. V. Orlenko,

*Lviv Polytechnic National University,
Applied Linguistics Department*

WHAT GRAMMAR SAYS ABOUT COGNITIVE MECHANISMS? (THE CASE OF PREPOSITIONS *VID* AND *DO*)

The aim of this article is to describe semantic relations in the prepositions and the cognitive structures and mechanisms that contribute to the extension of the semantic networks of prepositions. The object of the study is cognitive structures and mechanisms, which we can see in grammar. The subject of the study is semantic networks of the Ukrainian prepositions *vid* and *do*. The primary prepositions provide such cognitive mechanisms as conceptual integration, metaphor and metonymy. The preposition *do* have more extensive semantic network. It has anthropocentric grounds as human orientation and direction of his/her movement physically is easier to identify on the basis of the opposed objects. In human perception of the world the source point is the very person, who requires profiling less often. The static↔dynamic opposition usually becomes relevant because of the context, but is not

part of the conceptual content of preposition; therefore the category of goal is not crucial for prepositions.

Key words: preposition, image schema, trajector, landmark, semantic network, cognitive mechanism.

УДК 811.161.2'366(075.8)

Л. І. Хаценко,

канд. філол. наук, доц.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

доцент кафедри української мови

ЗМІНИ СЕМАНТИЧНОГО НАПОВНЕННЯ СЛОВОТВІРНИХ ТИПІВ ВІДДІЄСЛІВНИХ ІМЕННИКІВ ІЗ СУФІКСАМИ -ИЦ(Я) ТА -ИН(И)

У статті розглядаються питання семантичних зрушень у складі двох словотвірних типів віддієслівних іменників. Поява подібних семантичних зрушень тісно пов'язана із виходом із вжитку застарілих слів та появою нових слів. Для аналізу особливостей семантичної динаміки віддієслівних іменників із суфіксами **-иц(я)** та **-ин(и)** було залучено матеріали двох словників: «Словаря української мови» за ред. Б. Грінченка (XIX ст.) та «Словника української мови» в 11-ти томах (XX ст.).

Ключові слова: словотвірний тип, словотвірне значення, семантична динаміка, віддієслівні іменники.

Сучасній системі словотворення української мови властиві такі закономірності:

1. Зростання аглютинативності в семантиці та структурі похідного слова, яке знаходить вираження шляхом втрати багатозначності словотвірних морфем, а також виявляється у зменшенні кількості чергувань на стиках морфем, зменшенні кількості аломорфів та зростанні інтерфіксації. Спостерігається також зменшення кількості похідних варіантних утворень та варіантів морфеми.

2. Швидкий розвиток такого способу словотворення, як аббревіація, а також зростання кількості слів, утворених за допомогою словоскладання, основоскладання та з допомогою основоскладання і суфіксації, усічення за зразком аббревіації.

3. Тенденція до зростання продуктивності та регулярності не лише продуктивних і регулярних словотвірних типів, але й типів непродуктивних та нерегулярних. Це, в свою чергу, призводить до зростання спеціалізації словотвірних засобів.

4. Посилення стилістичного розмежування словотвірних засобів.

5. Зростання змін семантики словотвірних типів під впливом змін у колі часткових словотвірних значень, властивих цим словотвірним типам.

Словотвірний тип (СТ) – одне з основних понять словотвору. СТ – це ряд похідних слів, які належать до однієї частини мови і характеризуються наступними словотвірними ознаками: а) похідністю від слів однієї частини мови; б) спільним способом словотвору; в) спільним словотвірним значенням; г) тотожним словотворчим формантом.

Словотвірне значення (СЗ) у похідних словах – це узагальнене, спільне для певного лексико-семантичного розряду слів значення. Так, слова читач, перекладач, оглядач, доповідач належать до одного словотвірного типу, бо всі вони утворені від дієслів (читати, перекладати, оглядати, доповідати), мають спільний формант – суфікс **-ач**, спільне